

בהוצאה לאור

באוקטובר 1990 יצא לאור הכרך הרביעי של "אוצר לשון תלמוד ירושלמי" מאת משה קוסובסקי. מובאת כאן סקירה על חיבורו של הקונקורדנציות לספרות חז"ל.

לוא גם כימי מתושלח יסו ונבודת שמשון לו, לא ינבר בכחו לבד לבצע את כל המפעלים האלה גם יחד, לולא חסד אלקים וברכתו עליו. עליו נאמר: יוקי ה' יחליפו כח... ירצו ולא ייגעו, ילכו ולא ייעפיו.

וכטוח אני, כי הופעת הכרך הזה, תביא עליך שוב את ברכת כל חכמי לב ומשכילי עם ואת הערצתם הגדולה כאשר ברכתו והשיריון אלה על מפעליך הקדום. תפיהגי אם יש בהם איש אשר לא תלוה ברכתו את עבודתך כל ימי העשותה ואשר לא יתפלל בלבו להשלמתה ולא יחדד לבבו לגורלה. בעיני כל אלה יחשב כל יום סיום אל אחד הכרכים הבאים כיום חג הרבים הדורות שוכו לסיומם מעין אלהו צא וחשב, כמה שנות עמל עתידים כל חבוריך הנ"ל לחשוך מאלה שישתמשו בהם לצרכי מחקריהם ועיוניהם בדור הזה ובכל הדורות הבאים. וצא וחשב שוב, כמה מחקרים ועבודות מדעיות יבוא לעולם בעזרת אותם החבורים. אלה ואלה אין שיעור למנינם. וכמה ימצאו מן המתברים, שטורי ספרים הצפופים ישמשו להם כשלבי סולם לטפס ולעלות עליו במעלות הפרסום. התרע עיניך בהם! חלילה לך מואת! יהי אלקים עמם ויעלו. סוף סוף חלק גדול מזכות הרבים ההם יהא תלוי בך ואתה תטול מנה יפה בשכר כלם. האיך לך בזה כדי נחמה ונטול, ידידי המלח!

אמנם לא נבחד מפני, כי לא אלמן ישראל גם מבעלי מדע צינקים וצרי לב, הבוחרים כקטנות ומצדדים מפני הגדולות. אלה יבוא עליך בשם המדע הגמור והחמור בדקדוקו עניות, יחטטו במפעליך, יבקשו בהם מופים וגם ימצאום. אל נא תרע עיניך גם כאלה. יחטטו להם - ואתה עשה את שלך. מפעליך כמו שהם על כל מופיהם ופנימיותיהם, אין ערך לגדם ואין שיעור לערכם. הטרם תדע, כי גם זאת מתחבלות השטן היא, אשר יתכסה באדרת דוב נוהם של "המדעיות החמורה" להטיל אימה על כל הולך בגדולות ולרפות את הידים. אל תבהל אפוא מפניהם. שכלולם של חבורים מעין אלה שאתה עוסק בהם הוא ענין לדורות. ובא וראה, בחבור הקונקורדנציה הראשונה לכתבי הקודש עסקו, לפי המסופר, חמש מאות איש, וכמה דורות טפלו אחרי כן בשכלולתו! מי זה יעני אפוא לדרוש סמך הארז, ויהי מאשר עתה.

ובלחישת אגלה לך, כי אלה המופחים והנקרנים, הם יהיו הראשונים לאסוף את ספריך אל ביתם ולהקפיד להם בסתר אהלם זקת תמיד. בלעדיהם לא ייטו את ידם ואת רגלם. הלא ספרים כאלה לחסם וכלי זינם הם.

הפנימית והחיצונית, אשר תכנס את אשר הושטת ותתקן את אשר נשתבש במהדורה הראשונה, בין השמטות ושגיאות שנפלו בגופי המאמרים (שציינתן בתוספת "השמטות והתיקונים" בסוף ספרך), ובין טעויות שנפלו בערכים השונים, כבניקוד כותרותיהם, וכענינים "יתועים" שעברו ממקורם ומשורשם ונשתרבו לערכים לא להם. אף ביקשתי לתת צורה עממית ושוה לכל נפש להנדרותי הסגנוניות הגונעות בדרכי הלשון של המשנה. כמו כן אמרתי כי מן הראוי לרשם על מקור המלים היווניות והרומיות המצויות במשנה לרוב. ואף ראיתי כנחוץ ומעיל לציין במראות (עד כמה שאפשר), טובאות ומונחי יסוד מקובלים שמקורם במקרא. מחולשתי ומקונתי מסרתי את התפקיד הזה לבני בכורי ששה, מוסמך האוניברסיטה העברית, שקיבלו עליו באהבה ובנאמנות. יצוי.

תודתי הלבבית שלוחה לשלטונות "בית המדרש לרבנים באמריקה", על אשר הרשו לי להעביר את היקומפרייטי "הוצאת "מסדה" בע"מ, ואפשרו עי"כ את הופעת המחדורה הזאת. ויעמדו על הברכה בעלי ההוצאה וחבר המדפיסים והמגיהים, על טרחתם והשתדלותם לתת לספר צורה נאותה ויפה.

ירושלים כסלו תשתי"ו

כרך א' של אוצר לשון התוספתא מאת הרב חיים יהושע קוסובסקי יצא לאור בשנת תרצ"ג (1933) בהוצאת האוניברסיטה העברית בירושלים.

לרגל הופעת הספר שיגר חיים נחמן ביאליק לידיו קוסובסקי איגרת ברכה. איגרת זו נתפרסמה בראש האוצר.

כבוד הרב החכם הרי חיים יהושע קוסובסקי נ"ו.

אדוני וידידי הגולה,

מפעליך העצומים, הרדפים ועברים זה את זה, שטוררים השתופפות והעצה, לא יאמן כי יספר בדור אחרון, כי אכן יד איש אחד עשתה את כלם.

עוד לא פג התמהון לפלא ידך הראשון, הקונקורדנציה השלמה למשנה, והנה גם כרך א' של הקונק' לתוספתא הופיע, כרך פלא ונדוש, המכיל כמעט חמישית החומר של כל הספר. ועד זה יצא - והנה מפעל שיגיא עוד אחד שמשמש ובא, הוא הספתח לכל תלמוד בבלי שרובו כבר סוכם בידך, וגם אני בחנתי קצתו ואמצאהו מדויק מאד בציוניו, אין מחסור דבר. וביעתיים, בין מפעל כביר לחברו הכביר ממנו - והנה גם קונקורדנציה לתרגום אונקלוס הולכת ונסדרת בידך. אכן איש אחד,

את הרעיון לחבר קונקורדנציה למשנה, דוגמת הקונקורדנציה לתנ"ך של מנדלקרן, העלה לראשונה בראשית המאה רבי יעקב שוכביץ, תלמיד חכם ואיכר איש גדרה. את האתגר הזה הפנה לרבי חיים יהושע קוסובסקי, והלה קיבלו בהתלהבות. בהשתדלות הרב יונתן בניסין הלוי איש הורביץ, רבה של אמסטרדם ואחר כך תושב בתי-מחסה בירושלים, השיגו "הפקידים והאמרכלים של אמסטרדם" את האמצעים הראשונים להכנה ולהדפסה של אוצר לשון המשנה. בראשית ימי הכיבוש הבריטי של ארץ-ישראל הקים הרב הורביץ ועד מיוחד להוצאת הקונקורדנציה. חברו היו מגדולי מדעי היהדות בעולם, ולנשיא כבוד נבחר סיר הרברט סמואל, הציב העליון הראשון של ממשלת בריטניה לארץ-ישראל. לשמו של סיר הרברט סמואל הקדיש קוסובסקי את מפעלו.

כרך א' של אוצר לשון המשנה מאת חיים יהושע בהרב הנדול רבי אברהם אבלי קאסאווסקי יצא לאור בשנת תרע"ד (1914). בעקבות התלאות של מלחמת העולם הראשונה חל עיכוב בהשלמת המפעל, וכך בי יצא לאור בשנת תר"ץ (1920).

וכן כתב הרב קאסאווסקי בהקדמה למחזור זה:

ספר המתאימות היה קונקורדנציה של המשנה, שרכניו וסדרתיו בסדר הקונקורדנציה של התנ"ך. כל נסקי המשנה טובאים בסדר אליף ביית בהשוואת המלים והמקומות המקבילים בכלל ששת הסדרים... לא השמתי דבר... נחיצות הקונקורדנציה למשנה ידועה, וחסרתה מרגש ביותר. תקותי, כי בספרי זה - אוצר לשון המשנה - הנני מסמל את התפקיד החשוב והנדרש...

המחזור הראשונה אולה בתוך שנים אחדות. ומחזור חדשה ומתוקנת הושלמה בשנים 1956-1960 על ידי המחבר ובנו משה.

וכן כתב הרב קאסאווסקי בהקדמה למחזור החדשה:

לישועתך קיימי הי

שאו אולה המחזור הראשונה של "אוצר לשון המשנה", עברו למעלה מעשרים שנה. עם גידול הישוב היהודי בארצנו והתרחבות התענינותו בקנייניו הרוחניים ובאוצרות לשוננו, ראיתי צורך גדול להשתדל בהוצאת מהדורה מחודשת של ספרי. אכן היתה זו שאיפתי הרבה מכבר שיוכני הי לראות מהדורה כזאת אשר תהיה משוכללת בעזרתה

ומה אוסיף לך עודו לדעתי היטבת עשות
בברוך לך את נוסח הקובץ של קונקורדנציה
כיסוד לספרך. סוף סוף, קובץ זה הוא המגוון
ביותר לספרו בידי החכמים, וכל המבקש את
יתר הנושאות ימצאן לכל דקדוקיהן בשולי
המגוונים של אותו הקובץ.

לחירות אין שנותי פגויה עכשיו ואין דעתי
צלולה עלי. על כן אחשכן לעת אחת. אין לי
כי אם להתפלל, כי הנתן ליני כח הוא ואורך
חיל והוא יאמן לך ויחזק את ידי בעבודתך
הקדושה עד השלישך אותה כלה. ופי יתן
וזכנו לראות גם קונקורדנציה לשאר ספרי
התנאים, למכילתא ולספרא וספרי, יוצאת
מסודרת מתחת ידי והיה אצרי לשון כל
ספרות התנאים שלם בידעו.

וגם זה לא נכתב ספר, ידידי, בדעתי את כל
התנאים המיוחדים שעבודתך היתה תלויה
בהם עד עתה ואת כל התלאה והמקוצה
החמריה אשר מצאתך שנה, בשעת זו, יש אשר
יפלא לבי חרדה ודאגה מרובה לגודל עבודת
חיך, שהיא גם עבודה לכל הדורות, ואני
שואל את נפשי בנפח: האמנם בכל תפוצות
וישראל לא ימצא לה טאל נאמן גם אחד?
האמנם אין ככל ישראל איש או חבר אנשים
אשר יחשבו להם לזכות ולכבוד להבטיח לך
סכאן ולהבא את מעט מנוחת הנפש הדרושה
לך להמשכת העבודה ואת מעט האמצעים
הדרושים לפרסומה בדפוס? האמנם אין לב
להם להבין כי לא בכל דור יתרחש נס,
ובשבות עבודתך אתה, והיתה האבדה - אבדה
סדורה.

אך אל נא טנה את נפשך עם ראשית השנה
החדשה הבאה לקראתנו ברעיוני עצב אלה.
תעודך התקוה כי הימים הבאים ייטבו מן
הראשונים והביאו לך ולעבודתך את הרוחה,
שאתה והיא ראויים לה. פי יתן והיה.
והגו ידיך המרץ מעל
ח.ג. ביאליק.

עוד מכתבי ברכה שקיבל קוסובסקי:

האוניברסיטה העברית מכון למדעי
היהדות
ירושלים כיה תשנ"ד תרפ"ו

כבוד הרב חיים יהושע קוסובסקי
כא
רב והכם

קבל נא את הברכה האמנה השלוחה לך מאת
המכון למדעי היהדות וחבר מרזי ליום סיוסן
את עבודתך הכבירה בחבור אצרי לשון
המשנה, ספר זה, שעבדת בו עבודת תשח
ומסורה בשקידה שאין דוגמתה וכתנאי חיים
כל כך קשים במשך של טיו שנה טונן כבוד
רב למחבר וברכת מרובה בו למטרותיו.

בנוחים אנו שספרך זה ישמש מקור לכל
הלמדנים והחוקרים השוקדים על המקורות
הראשונים של ספרותנו העתיקה, ויהי רצון
שכשם שזכות לסיים את ספרך זה הגדול כך
תזכה להמשיך ולסיים את שאר עבודותיך

החשובות, שלחך הקדשת מברך אנותיך ומיטב
כחותיך וכשרונותיך לשמחת לבם של כל
העוסקים בתורה ובמדעי היהדות.

כבוד נשור
י.ל. סגנעס

ועד הלשון העברית

ירושלים יום ו', י"ב לחשו אב תרפ"ו
לכבוד

הרב ר' חיים יהושע קוסובסקי ירושלים
ידידנו הרב הגבדו:

ועד הלשון העברית, בהתאמה לשייבה לשם
המשך פעולתו במקצועו חקירת הלשון
העברית ותחיתתה, מוצא נחוץ לציון את ערכת
החשוב של עבודת כבודו כשביל ידיעת לשוננו
ולברך אותו ברכה נלבנה ליום השלישון את
מפעלו הענקי, חבור "אצרי לשון המשנה".

בעבודתו החשובה הזאת אשר השקיע בה את
מיטב כשרונו וספרו נתן ספתח חדש וחשוב
בידי כל מעיין וחוקר המודסק למקורו
ספרותנו העתיקה.

ועד הלשון העברית, בתור מוסד עליון לחקירת
לשוננו ותחיתתה ארצל לו ברכת ומארה לו
שעוד יזכה להשלים את שאר ספריו במקצוע
חקר לשוננו ולהפיץ את משינות ידיעותיו וצצה
לברכה ללשון העברית ולספרותה.

כבוד רב

מ"ם יושב ראש הועד ד"ר א. פויא
מזכיר הועד ד"ר ש. איזנשטדט

באצרי לשון התוספתא ששה ברכים. הרב
חיים יהושע לא זכה להשלים מפעל זה.

כך כתב בכתב הכרך הראשון (תרצ"ג):

המקיד של קונקורדנציה לתוספתא מיל וחשוב
מאד וערכו ידוע לכל לומדי תורה וחסרונם
מונש לכל הלומדים והחוקרים בסגנון
המשנה והבריתות.

הכרך הזה את האי של התוספתא הוא כמו
החמישיית של הספר, וכל החומר לכל שאר
האותיות מוכן בידי בעייה. מה יקר חסדך
אלהים. אטכר צדקתך לבדך.

בנו משה ערך את הכרכים ה-ו. כרך ו יצא
לאור בשנת תשכ"א, במלאת שנה למותו. בית
המדרש לרבנים באמריקה מימן את הרצאה
הכרכים ב-ו.

עד כמה זכה מפעל זה להערכה, אנו למדים
מדברי שאול ליברמן, שכתורתם "אור ורוע
לצדיק".

מעטים וספורים הם ימים טובים לחכמי
ישראל, ואין לך יום טוב כיום שסיים בו
הרה"י קוסובסקי ז"ל את הקונקורדנציה
לתוספתא. באותו יום נספר להם לחכמי
ישראל ספתח לכמה סתושות נעלות בספר
המשנה למשנה. והרי אמילו חכם שבחכמים
אין כבודו לזכור את כל מרטי הפרטים ששנו

חז"ל בתוספתא, וסכל שכן מה שלא שנו שם,
זכא חרב ז"ל והושיט להם את הכל בקנה.
הוא חסד לחכמים שעות וימים של מלאכת
חיפוש, ותרים להם את הוספ ללימוד ולעיון,
ושנים של תורה יצטברו במשך דורות על
חשבות של הרב זצ"ל.

והשאלה היא, האם יש הדורות הבאים את
הקרבנות שהקריב הרב זצ"ל בעבודתו
הכבירה? האם חכיר גם הדור הזה שבו חי
המחבר את האיש ואת סיביו וכי ידוע היה
לרבים מה היצירה, כה יצירה מקורו ומורה
שבו חוץ המחברו ויותר הרב ז"ל מדעתו
וספרונו הטוב על כתיבת ספרים מקוריים
והעמים על עצמו, על שכמי יחיד, עבודה של
דורות לטובת התורה ולטובת הכלל, ואלמלא
ראינו בעינינו, לא היינו מאמינים שהכם
יחזיר יחבר קונקורדנציה למשנה ולתוספתא
ולתלמוד הבבלי. ולא זו בלבד, אלא שלא
אדם-מכונה עשה כל מה שעשה, אלא אדם
מלא חיים וחיוניות עד להפליא, אדם בעל
אופי דומה לתוסס, אדם בעל טעם טוב וחוש
אסתטי מפותח. ועמד לו למחבר כה רצונו
הברור כבודו, שהתנבר על כל הקוראים
והמכשולים שעמדו בדרכו, הפקיר את עצמו
והשלים את נפשו לתורה שהתמנן עמה כל ימי
חייו, הוא ויתר על פרנסתו אך ורק משום
שלא רצה להכניס לתוך חבורו הערה מדעית
שנמשה בטעמו היפה. מוטב לי, אמר, שאחיה
מחוסר לחם אנו וביתי מאשר להשוות את
העזרה "אצרי נפלי" לתוספתא ביק מ"ז ח"ו)
ליאצרי קדושי. איסור אין כאן, אבל טעם
לכנס יש כאן.

וכדרכו היה נאה דורש ונאה מקיים, הייתי עד
ראיה לרב, כשאיים לערוף את כל כתב היד
שלו לקונקורדנציה לתוספתא, מפני שנמשה
היה לו שפתוך ושלגות החסיד מן התוספתא
ערך חשוב. אינו רוצה, טען, להיות מכשיל
את הכרכים, והני עכשיו רואה שהכתב-יד אינו
בר-ספא, והגני ועבד לערוף אותו, בחינת
"כשם שבעלתי שבו על הדרישה כך אקבל
שבו על הפרישה". למוטו נתברר לי מיד שאין
הוא אדם כדור, משום שסידר מה שסידר
ע"פ ההוצאה הראשונה פגיון הראשון של
התוספתא הוצי צוק מגדל, ובו באמת חסר מה
שהחסיד, ואין הקלקלה תלויה בו, ועברה
ספת השופת.

לא זכה הדור לחציק את האדם הגדול והדול
כערכו הראוי, ובנדואי עוד ימצא חכם
מישראל שיקבל על עצמו לכתוב את תולדות
יפי חי הרב לזכרון לדורות, ואם לחסך אדם
לומי שאף אצרי הסתלקותו מאתו לא נספד
כהלכת, אף אתה ספר לו את האבדה שפביא
בעל סגרת המאור (בשם התנוספתא), מיעות
בחסידי אצרי שחיה שונה כל ימיו מסכת חגיגה,
היה הופך ומופך בה כל שני, ובשעת פטירתו
לא הושיטה בו בריה, ובאה מסכת חגיגה
בדמות אשת והריטה קולה בכבי ומספד.
המשנה, התוספתא והתלמוד הבבלי נשאים
קינה על אותו צדיק שספר עליהם את נפשו,
ואנו עונים אצריהם.

היה ממנו קנו תלמוד תלמוד של קטנים אחר
בדוק לבנות
עמית לביטחון השלום

מקביל לעבודתו על אוצר לשון התוספתא,
הכין רבי חיים יראשע את **אוצר לשון תלמוד**
אונקלוס, קונקורדנציה לתרגום אונקלוס על
התורה. מחוסר אמצעים יצאה הקונקורדנציה
לאור ספרות ספרות בסוף השנים
תרצ"ג-תרצ"ד (1933-1940). סייעו בהוצאתה
בית המדרש לרבנים באמריקה ומוסד הרב
פ"ק.

אילנע מאת העיתקים של המהדורה הראשונה
אזלו עד מהרה, ובסוף שלשים שנה הורש
הסיון הספר בקרב חוקרי המקרא.

הבן משה הוציא לאור בשנת תשמ"ד (1984)
מהדורה חדשה ומתוקנת בהוצאת קרן פרי
שליד הוצאת סנס. במהדורה זו כונס את
ההשקפות התיכון את השיבושים שנעלו
במהדורה הראשונה על פי לוחות התיקונים
העומק האישי של אבד.

בשנת תשי"ט (1959) התורה עירית ירושלים
את הרב ר' חיים יהושע קוטובסקי כתואר
"אזורה כבוד של ירושלים הכירה". הרב

קוטובסקי זכה גם בפרס ביאליק, בפרס הרב
קוק, בפרס גינצבורג של בית המדרש לרבנים
באמריקה, ובתואר דוקטור כבוד לספרות
עברית מטעם בית המדרש לרבנים באמריקה.

שנים מעטות אחרי קום מדינת ישראל, פנה
משה קוטובסקי למד ולסן שזיר, מידריו
הוותיקים של אביו, בבקשה שיציע לממשלת
ישראל שתקבל על עצמה את ההוצאות
הכרויות בהסת ירחפת או "יהודי" להלכה
הבבלי ולסגת תחום הסגלה את "יהודי" שבו
במסגת של משרד החינוך והתרבות, והחברות
יהודי נמצאות כרשות אלמנטו של בנימין
קוטובסקי ז"ל. רבי חיים יהושע הכין במשך
שנים רבות את הספרות לעריכת
קונקורדנציה סלח לתלמוד הבבלי במתנות
האוצרות. ההצעה אכן נתקבלה, ובשנת
תשי"א (1951) נחתם חוזה בין רבי חיים
יהושע לבין ממשלת ישראל ע"י שר החינוך
והתרבות דוד רמז ז"ל. בשנים תשי"א-תשי"ד
עבדו רבי חיים יהושע ובנו בנימין על עריכת
הקונקורדנציה לתלמוד הבבלי. רבי חיים
יהושע זכה לראית בחייו רק שמונה חרבים
מאוצר לשון התלמוד. אחרי פטירתו המשיך
בנו בנימין את העריכה וההדפסה של הספר.
עד שנפטר בשנת השליש. כרן ס"א של אוצר
לשון התלמוד, שהיה נטון להדפסה, יצא לאור

בשנת תשמ"ב ע"י בתו טאה. ארבעים ואחד
הכרכים רציל יחד עם חמשת הכרכים של
אוצר השמות של תלמוד בבלי עוקים לסניין
ארבעים וששה כרכים.

בין השנים תשכ"ה-תשל"ה, במקביל לעבודתו
של בנימין בריכה ובהדפסה של אוצר לשון
התלמוד, הוא חיבר והוציא לאור
קונקורדנציות נפרדות לכל אחד מסדרשי
ההלכה של התנאים (לסכילתא, לספרא
ולספרי) בשלושה עשר כרכים בהוצאת
בית המדרש לרבנים באמריקה.

בשנת 1963 קיבלו על עצמם האקדמיה
הלאומית הישראלית למדעים ובית המדרש
לרבנים באמריקה להוציא לאור את
הקונקורדנציה לתלמוד ירושלמי מאת משה
קוטובסקי.

בשנת תשי"ט ועד היום יצאו לאור חמישה
כרכים, ארבעה מהם סקופים את האותיות
א-כ וכרן אחד הוא אוצר השמות
נאונומסטיקון של אישים ומקומות בתלמוד
ירושלמי.

אירועים שהיו

כ"ה בסיון תשי"ן (18 באוגוסט 1950)
הוצאת עמית אינטיטי, **מוס' דולד**
לינדן-בל מאוניברסיטת קיימברידג', על
הנושא: **The Motions of Galaxies In**
the Universe from Hubble to today

כ"ה בסיון - אי בתמו תשי"ן
(24 - 28 ביוני 1990)
בנם לכרן של פרופ' יעקב טלמן בטלאת
עשר שנים לפטירתו על הנושא "פרד
האינטלקטואלים נגד הדמוקרטיה
הליברלית 1870-1945"

יא בסרחשון תשי"א (11 מיוכסל 1990)
חוקרים שביקרו לאחדתה בספרות לתעד
דיווחו על עבודתם ומצאיהם השוטמה.
פרופ' מלאכי בית-אריה, ד"ר מנחם
בן-ששון, פרופ' יוסף יהלום, ד"ר מנחם
מנא, פרופ' בצלאל נרקיס, ד"ר יצחק
מנקובר.

ר' באיך תשי"ן (3 במאי 1990)
הוצאתו של פרופ' דוד טנא על "מאת שנת של תכונת הלשון"

ט"ו באייר תשי"ן (10 במאי 1990)
הוצאת אורח של פרופ' יוזף תרמן מהאקדמיה הונגרית למדעים על הנושא:
Linguistic change and awareness of change - on some aspects of transition
from Latin to Romance

כ"ט באייר תשי"ן (24 במאי 1990)
התכנסות לכבוד ד"ר ניטל גולסקי. הוצא: פרופ' עודא פליישל - "בעקבות ר' וילסקי בחקר
דינאן יהודה תלמי", פרופ' יוסף יהלום - "פייטנים בסוף התלמוד".

י"ד בסיון תשי"ן (7 ביוני 1990)
הוצאת אורח של פרופ' יאן אסטו מהסוכן לאוניברסיטה באוניברסיטת היינלברג על
Akhenaten's Theory of Light and Time

י"ט בסיון תשי"ן (12 ביוני 1990)
הוצאת אורח של פרופ' ג'וזף אמרסון מאוניברסיטת קיימברידג' על הנושא:
The Work of David Winton Thomas as a Hebrew Scholar

כ"א בסיון תשי"ן (14 ביוני 1990)
הוצאת אורח של פרופ' אריק דל, נשיא האקדמיה למדעים של דנמרק, על הנושא:
Jewish Elements in Hans Christian Andersen's Writings

כ"א-כ"ד בסיון תשי"ן (14 - 17 ביוני 1990)
סימפוזיון ירושלים ה-23 בכימיה ובכימיה קוואנטית